

CASABLANCAVARIASJONENE

Det finnes over tre hundre kjente Casablancavarianter. Jeg vet ikke om noen som har den hele og fulle oversikten, og jeg var en samler i mange år. For en utenforstående virker det nok underlig å skulle investere så mye i én enkelt film, og jeg er ute av stand til å forklare hvordan det begynte. Like fullt ble det *Casablanca* for meg. Kanskje er det, når det kommer til stykket, fortellingene som velger oss, ikke omvendt. På mange måter var jeg heldig. *Casablanca* er en historie som rommer alt, eller nesten alt, og den var tilstrekkelig for meg i lang tid, lenger enn jeg i dag liker å tenke på.

Inesten to tredeler av Casablancavariantene, og dette er et omtrentlig anslag, slutter historien med at Ilsa og Victor Laszlo går om bord på flyet sammen og forsvinner bak rulleteksten. Slike permutasjoner interesserte meg aldri det minste. De var altfor forutsigbare, og jeg kunne ikke identifisere meg med dem. Lykkelige slutter! Jeg hadde ikke sansen for lykkelige slutter på den tiden. Uansett hvordan historien bukter og vrir på seg underveis, får utfallet en tilbakevirkende kraft, og en lykkelig slutt er usedvanlig forflatende. Det blir som å

være katolikk og få høre at alle kommer til himmelen likevel. Jeg var på leting etter narrativer som betydde noe, som kunne løfte meg opp på en bølge av mening og deretter styrte meg ned igjen med full metafysisk tyngde. Jeg lengtet etter en definitiv, endelig og fremfor alt ulykkelig slutt.

De tolv filmene jeg selv hadde kopier av, som utgjorde min personlige kanon, samlingen min, tok det meg lang tid og møysommelig arbeid å anskaffe. Litt av et prosjekt var det, et prosjekt med en viss prestisje i de kretsene der jeg pleide å vanke. Jeg merket det på møtene. Folk så på meg med respekt, endog misunnelse i blikket. Jeg var forsiktig; jeg fortalte dem aldri nøyaktig hva samlingen bestod av. Jeg ville beholde noe for meg selv.

Det hele begynte i et såkalt *revival house* i Cincinnati. Dette må ha vært i ... nittenåttien. Jeg husket filmen fra mine ungdomsår, og alt forløp som vanlig, men så, helt mot slutten, uten forvarsel, skar kapt. Renault en vederstyggelig grimase og fyrte av tre skudd mot Rick, som ble liggende og forblø på rullebanen. Flyet ble stoppet, og Ilsa og Victor tatt i forvaring. Kapteinen mottok en utmerkelse fra den tyske delegasjonen. Dette var noe ganske annet! tenkte jeg. Dette var noe nytt! Jeg kom i snakk med kinomaskinisten etter forestillingen, og han må ha sett noe i ansiktet mitt, for han fortalte meg at dette bare var én variant, at det var langt flere der ute, og at jeg kunne komme tilbake dagen etter, på kveldstid, for å treffe noen av *entusiastene*, som han kalte dem.

Jeg var solgt, og visste at jeg ikke ville bli tilfreds før jeg hadde en egen samling. Jeg valgte ut fra et prinsipp om originalitet og kvalitet, ikke kvantitet, for man skal velge sine livsprosjekter med omhu og vokte nøye om sitt renommé. Det finnes mange slags samlere, alle med sine personlige koder og regler. Jeg var av den selektive typen.

Komplettistene, som utgjorde flertallet, var av en annen støpning. Jeg respekterte dem, men de hadde noe manisk over seg. De var vanskelige å snakke med, ettersom de var tilbøyelige til å kommunisere ved hjelp av serienumre og obskure datoer heller enn velformede utsagn og proposisjoner. Nerdete, vil jeg påstå, selv etter mine standarder, og det på en glupsk, uhemmet måte. Forslukte nerder, altetende nerder som jaktet i flokk, nerder som sto klare til å støvsuge ethvert arkiv, ethvert reservoar, uavhengig av kvaliteten på materialet. Tilbøyelige til å trenge deg inn i et hjørne og snakke uavbrutt i timer av gangen. Intet raffinement. Hvem bryr seg om en variant som ikke utmerker seg ved annet enn at Rick har en veltrimmet bart? Det virket som om de like gjerne kunne ha samlet på colakorker eller sommerfugler. Jeg hadde et annet prosjekt, mitt eget, trodde jeg, og om jeg hadde avgrenset interessefeltet mitt til én film, var det bare for å ha et håp om å nå frem til en slags innsikt. Formen på en film er som formen på et liv, og vi har bare ett liv, slik er det, og det legger føringer. Man rekker ikke å gjøre alt, men kan i det minste aspirere til en oppføring på rulleteksten, tenkte jeg.

Jeg lærte mye på den måten. Det var ikke bortkastede år, skjønt ...

At *Casablancas* manuskript ble til under innspillingen, at dialogen til dels var improvisert, gjorde mulighetene for variasjon betydelige. Det er virkelig en usedvanlig film. Men mulighetene er ikke ubegrensede. Det finnes *ingen* varianter der Rick forblir i Paris hele filmen, og heller ingen der Ilsa ankommer Nord-Afrika og blir arrestert før hun i det hele tatt når frem til kafeen. Jeg lette lenge etter denne varianten, for det finnes mange teorier som med stor autoritet og upåklagelige resonnementer hevder at den *må* eksistere, men det gjør den altså ikke. Jeg lette lenge, for den ville ha vært juvelen i kronen, den ville ha komplettert samlingen. En ulykkelig slutt før historien overhodet hadde begynt? En sann svir. Til slutt var jeg imidlertid sikker i min sak. Det finnes grenser, tenkte jeg, for hva vi kan vente oss. Ingen Casablancavarianter med dinosaurer, ingen med sjørøvere. Vel, vel.

Vi møttes årlig, på cinemateker og filmmuseer i (primært) europeiske storbyer, iblant for å diskutere nyheter og rykter om nye varianter, en sjelden gang for å bytte eksisterende kopier, men alltid for å få bekreftet vårt felles verdensbilde. Og for det sosiale samholdet, naturligvis. Vi laget *ikke* nye kopier, forresten. Det ville vært uhørt. En parallell bevegelse, yngre, mindre sofistikert, men godt trent i digitalteknikk (vi kan godt kalle dem YouTube-generasjonen) brukte alle slags knep, hemningsløst, som om målet var et høyest mulig antall

permutasjoner. Det var naturligvis bortkastet, men vi hadde ikke noe grunnlag for å belære dem. Nye historier kan hvem som helst fortelle, men det kreves en helt egen sensibilitet for å identifisere og katalogisere variasjoner over de gamle mytene, de klassiske legendene. Slikt må man imidlertid oppdage på egen hånd, over tid. Hver og en må finne sitt eget unike prosjekt. De blir voksne en gang de også, sa vi til hverandre.

Mot slutten av denne tiden ble bifiguren Ugarte mitt viktigste fokuspunkt. Smugleren Ugarte. Sniken Ugarte. Syndebukken Ugarte. Til slutt: offerlammet Ugarte. Alltid i Peter Lorres skikkelse. En mer ulykkelig gestalt kan knapt tenkes. Jeg likte fremfor alt øynene hans, som en gang ble beskrevet som et par lettstekte speilegg. På konferansene våre sto det Ugarte på navneskiltet mitt, det var slik vi ordnet oss. Andre hadde skilt der det sto Café Americain, eller Marseillaisen, eller Horst Wesselied, alt dette var selvforklarende i våre kretser. Tenk på favorittscener og yndlingsøyeblikk. Én mann, med svært marginale interesser, kalte seg Berger, etter nordmannen. Han var faktisk norsk også, men jeg tror det var tilfeldig. Noe annet ville vært svært påfallende. Vi befant oss i skjæringspunktet mellom liv og kunst, og det var hårfine marginer om å gjøre. Hvis noen krysset grensen, hvis det sto klart at prosjektet var personlig motivert, mistet de raskt troverdighet. Det var derfor jeg var så nøye med samlingen min. Jeg kunne ikke slippe noen for tett innpå. De fleste mennesker med spesialiserte interesser har det vel slik – det er bare under dekke

av abstrakte prinsipper og objektive kriterier de føler seg trygge nok til å skape en personlighet de kan sende ut i verden, tilforlatelig, som et uoppdragent barn.

Jeg trodde at jeg hadde truffet riktig, jeg trodde at jeg hadde valgt godt, for det var virkelig noe med Ugarte, noe som kanskje ikke er alle til del. Han var en genuint tragisk figur. Så vidt jeg vet finnes det ikke to varianter der han lider samme skjebne. Det vil si, det går alltid ille med ham, men detaljene varierer, nær sagt i det uendelige, og det var dette, den hypotetiske grensen for variasjonen, som interesserte meg. Han skytes i brystet, i hodet, i mellomgulvet, i mageregionen (det er visstnok ekstremt smertefullt). Han stikkes med kniv, han garrotteres, han *defenestres* faktisk fra Ricks soveroms-vindu. (Jeg husker ikke lenger hvordan han kommer seg inn på soverommet.)

Iblant trodde jeg det var selve brutalitetens vokabular som satte grensene, ingenting annet. Stakkars Ugarte. Verdens spyttebakk. I et spesielt hjerteskjærende klipp ser vi ham i en eller annen KZ-leir (det kan være Buchenwald), speilegg-øynene renner og klærne hans er gjennomtrukket av svart regn. Mine tolv varianter var langt fra de verste.

Hvorfor slipper han aldri unna? spurte jeg meg, mer enn én gang. Det hadde blitt en besettelse, jeg måtte løse gåten. Hvorfor slipper han aldri unna? Er det den underliggende narrative logikken som holder ham fanget, som tilsier at han må dø for at de andre skal leve? Men det fantes varianter der alle døde, der sluttscenen

var like blodig som i et jakobinsk hevndrama, og det fantes suverent lykkelige slutter, for alle utenom Ugarte. Det fantes ingen sammenheng, ingen karma.

Jeg innså etter hvert at Ugartes endelikt ikke *hadde* noen nødvendig funksjon. Det fantes ikke noen grunn til at han strøk med ... det var bare slik ting forløp. Ingen manusforfattere brød seg spesielt mye om ham, og de færreste av kinogjengerne. Det var bare slik det var.

Da jeg forsto dette, var det som om noe letnet. Som om jeg endelig kunne gi slipp. Og til slutt, en natt ... til slutt ga jeg opp Ugarte. Jeg følte meg uendelig fri, og bestemte meg for at det fikk være nok bifigurer for ett liv. Jeg skiftet fokus. For det er tross alt Humphrey Bogart det handler om i *Casablanca*. Bogie. En hovedperson, en helt.

Vi trenger heltene våre. Jeg forsto at det gjaldt meg også. Kanskje meg fremfor noen. I løpet av tiden blant samlerne utviklet jeg en del ferdigheter, visse knep, og jeg var sprekkeferdig av kreativitet. Jeg nølte kanskje litt, til å begynne med, men som det heter: Man har ikke mer moro enn man lager selv.

Epifanisk, det er ordet jeg leter etter. Vissheten traff meg som et hjerneslag. Alle hadde *sett* de gamle filmene! Alle hadde *lest* de gamle bøkene! De hadde behov for noe nytt! De måtte få oppleve det samme som jeg hadde opplevd! I Cincinnati, i nittenåttien! *Ad fontes*. Ingen kan gå rundt den samme gamle grøten dag inn og dag ut, ikke hvis de skal leve livet livsbejaende og

voldsomt og fullt av inntrykk. Inntrykksfullhet er viktig! slo det meg. Livsbejaing er avgjørende! Jeg tenkte mye i utropstegn den natten.

Likevel nølte jeg, av gammel støvete vane, så jeg innledet det nye prosjektet mitt så stille og forsiktig som tenkes kunne. Jeg styrte først helt unna *Casablanca*, og konsentrerte meg i stedet om andre deler av Bogies filmografi, om detektivene. Jeg klippet ut Sam Spade og satte inn Philip Marlowe i stedet. Og vice versa. Vips sto det Marlowe & Archer på døren til kontoret, helt i begynnelsen av *Maltserfalken*, mens det var Sam Spade som ruslet inn i generalens forværelse i *The Big Sleep*. En passe subtil begynnelse, tenkte jeg.

Litt for subtil, viste det seg. Ingen merket noe.

Casablancaentusiastene, mine gamle kolleger i samlermiljøet, kunne ikke vært mer uinteresserte. Bogie spilte begge rollene, og han spilte dem som han alltid gjorde, som Bogie, men det var ikke *deres* Bogie, og da kunne det være det samme. Men jeg hadde lært å like Bogie, samme hva, så jeg fortsatte med ham – lurte Philip Marlowe, eller Sam Spade (jeg ser egentlig ikke forskjell på dem jeg heller) opp i åsene mot Sierra Madre og inn bak baren på Rick's Café Americain. Det vil vise dem, tenkte jeg.

Nå begynte det å skje ting: Bogies støvfrakk så pussig ut der i den amerikanske ørkenen og under den nordafrikanske solen. Bogie var utilpass. Han svettet noe fælt. Dette var riktig tilnærming.

Folkene på cinematekene blunket opprømt. Aha!

tenkte jeg. Nå skjer det. Det ble skrevet noen kommentarartikler i avsidesliggende aviser. Var det en relansering? En intern Hollywood-spøk? Jeg gned meg i hendene. Det var fint å kunne bidra med noe eget, noe som var helt og holdent mitt eget påfunn.

Siden det gikk så bra, ble jeg mer vågal. Jeg lot Bogie spille alle rollene i et par Woody Allen-filmer, og hentet inn Woody til å spille alle rollene i *Casablanca*. Det siste ble litt mer anstrengende enn godt var, siden Woody fremdeles var i live, og enda mer gretten enn jeg hadde forventet. Han sparket og bet, men inn skulle han! Heldigvis var han ikke større enn at jeg kunne løfte ham opp og slenge ham over skulderen. Jeg bestemte meg for å la karakterer over én åtti være i fred.

Nå begynte responsen å komme. Noen kulturkonserverive jævlere fra universitetet skrev under på et opprop. Heldigvis var studentene imot dem, og sa tydelig fra om det. Takk og lov. Som en liten hyllest samlet jeg sammen alle campuskomediene jeg kunne finne (det var ikke få!) og sørget for at de fikk enda lykkeligere slutter, og at alle professorene landet i et svømmebasseng, fullt påkledd, eller i store tønner med gelé. Moro, moro. Hva var det jeg hadde mislikt så intenst med lykkelige slutter? Jeg husket knapt mitt gamle jeg, langt mindre mitt gamle prosjekt. Ugarte, du! Pføy!

Så var det bøkene, for nå var jeg virkelig i gang. Jeg hadde aldri likt verken midten eller slutten på *Trolldomsfjellet*, så jeg hentet frem Bogie igjen. Det knep inn lengden på historien med omtrent seksti prosent;

vips var de nede på flatmark igjen. Ikke noe stort tap for fortellingen, og jeg hørte ikke et kvekk fra Thomas Mann. Men Bogie sa at han skulle hilse og si takk på vegne av Hans Castorp og resten av gjengen.

Noen skrev et langt og kjedelig essay og påpekte at jeg hadde et godt prosjekt, men at jeg virket litt for opptatt av Humphrey Bogart. Jeg furtet i noen dager, før jeg innså at det er slikt alle store kunstnere må gjennomgå.

Deretter ga jeg Bogie hovedrollen i *Iliaden*, *Macbeth* og *Genanse og verdighet*. Det siste satte i gang en kreativ raptus, og jeg løp gjennom Solstads katalog som et nakent barn gjennom høyt gress. Kritikerne stilnet, for én gangs skyld: Alle fortellingene ble bedre med Bogie, unntatt 16.07.41.

Etter det lå jeg nede for telling en stund og ventet på ny inspirasjon. Jeg forsøkte å få til noe med *Finnegans Wake*, men det gikk ikke så bra. Jeg ble sittende fast i den, som i en hengemyr, og det var ikke særlig komfortabelt. Det var som å befinne seg i et mareritt, er vel det jeg prøver å si, en annens mareritt. Og man skal ikke prøve å forklare drømmer, langt mindre andres drømmer, for da trekker folk feilslutninger. (Så stikker de deg med kniv! Jeg har lest om det, i aviser og nyhetsbrev.) Siden har jeg ikke gått nær Joyce. Han gjør meg fremdeles nervøs. Umulig å oppnå blikkontakt.

Da jeg kom i gang igjen og satte Bogie inn i en serie med actionfilmer fra Hongkong, hadde folk begynt å gå lei. Backlash, alltid backlash. Demonstrasjonene fant

sted ukentlig, ute på plenen min, så jeg måtte holde gardinene konstant trukket for hvis jeg skulle få gjort noe. Slitsomt, folkens, tro meg. Plakatene med NEI TIL INTERTEKSTUALITET og HVA FAEN SKJEDDE MED DEN GODE HISTORIEN? duvet opp og ned når jeg lukket øynene. Det begynte å gå ut over nattesøvnen.

Jeg tvilte. Var prosjektet forfeilet? Var heltene et feilspor? Kunne jeg finne meg noe annet, vende tilbake til bifigurene, detaljene, kanskje rekvisittene? Helheten smuldret opp. Jeg gikk meg vill i en jungel av uvesentlige detaljer. Jeg snublet fra det ene innfallet til det neste. Jeg kunne ha spesialisert meg på westernfilmens lykter og lamper, på credenzaer og skjenker i retro-noir, jeg kunne ha ...

Så banket det på døren. Jeg ventet lenge før jeg åpnet, og slapp til slutt inn en jente som hadde minnet litt om Annie Hall, hvis det ikke var for at jeg for lengst hadde satt Bogie til å spille den rollen. Ganske søt, om jeg får si det selv.

Hun gikk rett på sak. Hun var en fan, hun likte det jeg hadde gjort tidligere, men nå var det tydelig at jeg hadde stagnert. Jeg skulle til å protestere, men hun holdt opp en hånd. Var det ikke på tide å la intertekstualiteten ligge?

Hun virket sikker i sin sak. Det var et nytt prosjekt jeg trengte, et som ikke ville kreve fullt så mye planlegging, og som kanskje ville bli bedre mottatt. Hun hadde noen forslag, og jeg kunne ikke nekte for at de hadde en viss sjarm. En enklere fortelling, sa hun, hadde

ikke det vært noe? Et epos? Eller kanskje til og med en romanse?

«Kan Bogie være med?» spurte jeg. «I en birolle, i det minste?»

Hun dro lenge på det. Dette ville kreve alt vi hadde av ferdigheter, begge to. Likevel følte jeg meg trygg på at vi på en eller annen måte, når alt kom til alt, ville finne ut av det. Til slutt nikket hun, kort og bestemt, og jeg tror jeg så antydningen til et smil. En birolle var det alltid plass til.

Så satte vi i gang.